

листя дерев різних порід у лісових смугах, пошкодження (скелетування) листя гусеницями американського білого метелика літнього покоління було добре помітно, а на окремих деревах дефоліація крон перевищувала 50 %.

У зразках пагонів і листя з ознаками некрозів, відібраних з дерев ясена звичайного, пошкоджених ясеновими пильщиками, нами молекулярними методами було доведено і підтверджено у відділенні лісової мікології та патології Шведського інституту сільськогосподарських наук наявність збудника інвазійного гриба *Hymenosyphus pseudoalbidus* (анаморфа *Chalara fraxinea*) — збудника поширеної в Європі хвороби відмирання ясена. Одержані дані свідчать про можливу роль комах-листогризів у поширенні хвороби або внаслідок ослаблення дерев і підвищення їх сприйнятливості до захворювання, або, можливо, в результаті створення додаткових ґрат інфекції при пошкодженні листків і пагонів.

УДК 504.05/06+574.4(477.43/44)

Б. В. Миць¹⁹, мол. наук. спів роб.

**Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція
інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН**

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКОСИСТЕМ ПОДІЛЬСЬКИХ ТОВТР В УМОВАХ АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Антропогенна зміна екосистем Подільських Товтр відбувається під впливом чинників, пов'язаних з різноманітною господарською діяльністю, переважно гірничопромисловою, сільсько-лісо-водогосподарською й рекреаційною. На різних ділянках Подільських Товтр вони неоднакові, але повсюдно перевищили ґриничні норми навіть на заповідних територіях. Так, аналіз антропогенного навантаження на екосистеми північної частини Подільських Товтр у районі заповідника «Медобори» свідчить, що лише 21 % території може бути віднесена до натуральних чи умовно натуральних (Денисик, 1998). Структура ландшафтних систем НПП «Подільські Товтри» визначена як «порушена», а екоситуація — «незадовільна» (Гнатюк, 2011).

За геоботанічним районуванням досліджувана територія належить до Покутсько-Медоборського округу букових, грабово-дубових і дубових лісів, справжніх та остепнених лук і лучних степів Центральноєвропейської провінції широколистяних лісів Європейської широколистяно-лісової області (Дідух, 2003).

У минулому Подільські Товтри вкривали ліси багатого флористичного складу. Домінантними породами були дуб звичайний (*Quercus robur*) і бук звичайний (*Fagus sylvatica*), субдомінанти — липи серцелиста (*Tilia cordata*) і

¹⁹ Науковий керівник — В. В. Коніщук, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник.

широколиста (*Tilia platyphyllos*), граб, ясен, берест, клени звичайний (*Acer platanoides*) і татарський (*Acer tataricum*), явір, черешня тощо; у підрості — ліщина, бруслина європейська (*Euonymus europaea*); на узліссях — клокичка, дерен та ін. Нині ліси вирубані і збереглися незначними масивами лише на деяких ділянках Подільських Товтр між Гримайловим і Гусятином. Найбільш знелісеною є частина Товтр Тернопільської області між с. Вікно і м. Збаражем. Значні площі перетворені на орні землі (на підніжжях схилів і на плоских, вкритих суглинками, вершинах товтр) або на малопродуктивні пасовища (на крутосхилах), що призвело до посилення площинної й лінійної ерозії.

У межах Подільських Товтр замість головного кряжа з плоскими випуклими поверхнями і крутими схилами при розробках вапняків утворені терасовані, витягнуті вздовж товтр котловини глибиною до 70 м і платоподібні насипи висотою до 20–30 м. Бокові гряди і групи горбів товтр повністю зрізані.

Територія Товтровою пасма переважно розорана або зайнята сміттєзвалищами, кар'єрами, відвалами гірських порід, селітебними територіями. Це сприяє ще більшому збідненню аборигенної флори й розповсюдженню антропофільних видів. Нині понад чверті флори регіону становлять синантропні елементи.

Найбільше негативне значення мають такі форми антропогенного впливу:

- випас, викошування, щорічне спалювання стерні;
- вирубування лісів, рекультивация лісових культур з використанням центотично агресивних інтродуцентів;
- безпосереднє знищення декоративних дикорослих видів, лікарських рослин тощо;
- нерегульовані рекреація, туризм;
- нераціональне використання прилеглих до сільськогосподарських угідь територій (стихійна зміна розташування ґрунтових доріг тощо);
- видобуток вапняку кар'єрним методом і рекультивация без урахування особливостей ландшафту й фітотіоти;
- екологічно необґрунтоване будівництво різних об'єктів, зокрема прокладання доріг;
- нераціональне й екологічно необґрунтоване водне господарство без урахування значних перепадів відносних висот;
- техногенні емісії шкідливих речовин.

Синергетичний вплив цих чинників призводить до втрати природної біорізноманітності. На популяційному рівні це виявляється в розчленуванні ареалів видів на дрібні фрагменти, що спричинює розпад популяцій на окремі локуси й призводить до їх деградації, і, врешті-решт, — до зникнення.

Прикладами такого впливу є низка видів, наявність яких у відомих локалітетах не підтверджувалася вже протягом 60–70 рр. До таких належать: аспленіум (костенець) чорний (*Asplenium adiantum-nigrum*), відкасинок осотоподібний (*Carlina cirsioides*), чинна весняна (*Lathyrus venetus*), жовтець іллірійський (*Ranunculus illyricus*), крем'яник гарний (*Telekia speciosa*), рутвиця смердюча (*Thalictrum foetidum*) та ін. Різко зменшується чисельність популяцій:

осока біла (*Carex alba*), рябчик гірський (*Fritillaria montana*), сон великий (*Pulsatilla grandis*), ірис злакоподібний (*Iris graminea*) та ін. (Кагало, Скібіцька, 2006).

Комплексна дія названих антропогенних чинників призводить до активізації у екосистемах спонтанних процесів, характерних для гірських територій, зокрема: зсувів, карстових явищ, вивітрювання порід, порушення річкового стоку, розмивання берегів, інтенсивної лінійної і поверхневої ерозії, вітровалів. Кожне з цих явищ є окремою науковою проблемою і потребує подальших детальних досліджень.

Для збереження унікальних екосистем Подільських Товтр впроваджують комплекс заходів з обмеження техногенного впливу, втілення традиційних форм господарювання й природозаповідання. Тому, окремі ділянки Товтрів беруть під охорону як важливі геоботанічні пам'ятки природи, а на найбільш цінній з них, від села Вікно до Збруча, у 1990 р. створено державний заповідник «Медобори».

УДК 633.11 : 632.9

І. М. Ниска²⁰, мол. наук. співроб.

**Лабораторія стійкості до біотичних факторів
Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН**

ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЗРАЗКІВ ЯЧМЕНЮ ЯРОГО ДО ХВОРОБ І ВНУТРІШНЬОСТЕБЛОВИХ ШКІДНИКІВ В УМОВАХ ШТУЧНОГО ІНФЕКЦІЙНОГО ТА ПРОВОКАЦІЙНОГО ФОНУ

Ярий ячмінь — цінна продовольча, кормова і технічна культура, яка належить до найдавніших рослин земної кулі. Серед ярих хлібів першої групи він забезпечує найвищі і стабільні врожаї. Ячмінь ярий схильний до ураження збудниками хвороб і пошкодження внутрішньостебловими шкідниками, які можуть знижувати не тільки урожайність зерна, але й погіршувати його якість. Найбільш поширеними грибними хворобами ячменю ярого є кам'яна сажка, борошниста роса, іржа, гельмінтоспоріоз (смугастий, сітчастий, темно-бурий), або плямистість. В селекції ячменю на стійкість до шкідників основним об'єктом є шведська муха, найшкідливіша на посівах культури.

Мета — визначити сорти ячменю ярого з індивідуальною, груповою та комплексною стійкістю до хвороб і внутрішньостеблових шкідників.

Стійкість колекційного матеріалу ячменю ярого визначали на дослідних полях Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН. Сівбу проводили ручними

²⁰ Наукові керівники: Петренкова В. П., доктор с.-г. наук, головний науковий співробітник лабораторії стійкості до біотичних чинників; Леженіна І. П., кандидат біол. наук, доцент.